Каляндарна-абрадавыя песенныя традыцыі беларусаў як сродак фарміравання нацыянальнай самасвядомасці навучэнцаў (з вопыту работы фальклорнага ансамбля “Млынок”)

Мардань Дар’я Анатольеўна, педагог дадатковай адукацыі першай кваліфікацыйнай катэгорыі, кіраўнік фальклорнага ансамбля “Млынок”, магістр мастацтвазнаўства, аспірант БДУКіМ, дзяржаўная ўстанова адукацыі “Цэнтр дадатковай адукацыі дзяцей і моладзі “Маяк” г.Мінска

Этнакультурнае выхаванне дзяцей і моладзі на сучасным этапе – адна з галоўных задач дадатковай адукацыі, таму ставіцца да гэтай тэмы трэба вельмі адказна і прафесійна, бо менавіта ад педагога залежыць дакладнасць і глыбіня перададзеных ведаў. Нацыянальныя традыцыі адлюстроўваюць прыметы этнічных асаблівасцей, гісторыю народа, з дапамогай якіх чалавек суадносіць сябе з пэўным этнасам.

Паняцце “традыцыі” ўключае ў сябе асаблівасці працэсу перадачы каштоўнасцей з пакалення ў пакаленне, што фарміруе адносіны моладзі да мінулага. Традыцыі суправаджаюць чалавека ўсё жыццё, падтрымліваюць дух народа і не даюць загінуць нацыі. Многія даследчыкі разглядаюць паняцце “культура” менавіта праз сукупнасць традыцый, якія чалавецтва атрымала ў спадчыну ад мінулых пакаленняў (Б. Маліноўскі, С. Чарноўскі і інш.).

Абрад – адна з формаў рэалізацыі традыцый з пэўнымі рацыянальнымі, сімвалічнымі дзеяннямі, якія рэгулярна паўтараюцца. Каляндарна-абрадавыя песні суправаджалі працоўную дзейнасць і святы беларусаў на працягу года. Адсюль зразумела, што яны складаюць чатыры вялікія цыклы – веснавы, летні, восеньскі і зімовы. З іх можна вылучыць так званыя святы “Сонечнага крыжа” – чатыры галоўныя астранамічныя кропкі ў годзе: веснавое раўнадзенства (Дабравешчанне і Вялікдзень), летні сонцаварот (Купалле), восеньскае раўнадзенства (Багач і Дзяды), зімовы сонцаварот (Каляды). Пытанне вывучэння традыцыйнай культуры ў адукацыйным асяроддзі разглядаюць у сваіх навуковых працах вядучыя спецыялісты па фальклоры: З. Я. Мажэйка, Т. Б. Варфаламеева, В. М. Шарая, Р. М. Кавалёва, Т. А. Пладунова [5], Э. В. Шчадрына, Г. А. Барташэвіч [1], Т. І. Кухаронак [3].

Рэалізацыя этнакультурнага выхавання навучэнцаў фальклорнага ансамбля “Млынок” адбываецца па трох структурных накірунках: *народазнаўства, краязнаўства, народнае мастацтва (музычнае і харэаграфічнае). Краязнаўства* спрыяе фарміраванню ў навучэнцаў пэўных уяўленняў аб прыродзе Беларусі, помніках культуры і архітэктуры; іх актыўнаму ўдзелу ў культуратворчай дзейнасці. *Народазнаўства і народнае мастацтва* ўключаюць спасціжэнне навучэнцамі роднай мовы, народнага календара, побыту беларусаў і пэўнага ладу іх жыцця; авалодванне народнымі звычаямі, абрадамі, традыцыямі, народным этыкетам. Беларуская мова з’яўляецца вызначальным элементам фарміравання асобы навучэнца як прадстаўніка пэўнага этнасу, спрыяе этнакультурнаму выхаванню. Разам з засваеннем мовы вядзецца работа па засваенні матэрыяльных і духоўных каштоўнасцей этнічнай культуры. Гэтаму спрыяе вывучэнне этнічнай гісторыі, асаблівасцей

фарміравання культуры беларускага народа, разумення ролі беларускага народа ў гістарычным развіцці чалавецтва.

Аўтэнтычныя манеры выканання песень атрымалі статус гісторыка-культурнай каштоўнасці Рэспублікі Беларусь, таму вельмі важна працягваць традыцыі і знаёміць моладзь з культурнай спадчынай.

У сучасным гарадскім асяроддзі магчымасці пераймання архаічных узораў спеўных традыцый і зносін з носьбітамі (выканаўцамі аўтэнтычных песень) амаль адсутнічаюць, таму задача трансляцыі аўтэнтычнай манеры выканання песень належыць кіраўнікам фальклорных гурткоў. На занятках неабходна дэманстраваць адпаведныя аўдыя- і відэазапісы. Тэхнічныя сродкі забяспечваюць перадачу інфармацыі ад носьбіта да навучэнцаў і дазваляюць звяртацца да ўзораў спеўнай традыцыі неабходную колькасць разоў.

Пачынаць знаёміць і далучаць падрастаючае пакаленне да песенных традыцый, абрадаў і святаў беларусаў трэба яшчэ з ранняга ўзросту. Навучэнцы фальклорнага ансамбля “Млынок” вывучаюць на занятках асноўныя святы беларускага народнага календара, побытавыя танцы, народныя гульні. У навучанні ўмоўна можна вызначыць два напрамкі: вучэбны і выхаваўчы.

Вучэбны накірунак уключае знаёмства са святамі і абрадамі народнага календара, засваенне аўтэнтычнай манеры спеваў рэгіёнаў Беларусі. Аўтэнтычная манера спеваў мае своеасаблівую пазіцыю ў залежнасці ад рэгіёну, спецыяльную артыкуляцыйную ўстаноўку і характар голасавядзення. Важным працэсам з’яўляецца пастаноўка пеўчага дыхання і фарміраванне тэмбральнага слыху для ансамблевага выканання. Засваенне вучэбнай праграмы адбываецца ў непасрэднай узаемасувязі з рознымі відамі народнай творчасці, этнаграфіяй і міфалогіяй.

Фальклорныя традыцыі перадаюцца вусна, таму адным з асноўных метадаў навучання на занятках з’яўляецца наглядны метад – дэманстрацыя і выкарыстанне наглядных матэрыялаў. Традыцыйныя спевы і танцы засвойваюцца “з голасу на голас”, “з нагі на нагу”. Малодшае пакаленне спевакоў і танцораў, назіраючы за старэйшымі, вучыцца ў іх і пступова далучаецца да спеваў і танцаў (“рабі як я”). Такі спосаб перадачы забяспечвае арганічнасць, захаванне аўтэнтычнага стылю і манеры выканання. Пры навучанні дзяцей фальклору выкарыстоўваюцца матэрыялы экспедыцый, запісы этнографаў і этнамузыколагаў. Гэта садзейнічае знаёмству навучэнцаў калектыву з унікальнымі песнямі і танцамі.

Практычны матэрыял падбіраецца ў адпаведнасці з тэматыкай творчых заняткаў, з улікам узросту і ўзроўню падрыхтаванасці навучэнцаў. Відэа- і фотаматэрыялы аб беларускім народным касцюме, беларускіх народных танцах, песнях, музычных інструментах, святах, прыказкі і прымаўкі, загадкі, гульні, апісанне святаў і традыцый з’яўляюцца вельмі эфектыўнымі для набыцця ведаў, навыкаў і уменняў навучэнцаў.

Не менш значным метадам работы з навучэнцамі з’яўляецца аналіз педагагічных сітуацый на аснове народнай педагогікі (выхаваўчы патэнцыял абрадаў, песень і танцаў).

Пры навучанні важна выкарыстоўваць метад уключанага і апасродкаванага назірання з дапамогай аўдыя- і відэаапаратуры, ажыццяўляць мастацкае рэканструяванне абрадаў: ладзіць веснавыя і зімовыя святы “Гуканне вясны” і “Каляды”, абрад “Валачобніцтва”; вывучаць летні цыкл песень “Купалле”; аднаўляць восеньскія абрады “Жніво”, “Багач”, “Піліпаўка” і знаёміць з пазаабрадавымі песенямі.

Для больш якаснага авалодання навучэнцамі манерай аўтэнтычных спеваў выкарыстоўваецца метад этнафанічнага аналізу песень, у якім адлюстроўваецца спецыфіка дыялекту і маўлення розных рэгіёнаў. Пры вывучэнні новага матэрыялу выкарыстоўваецца методыка этнафанічнай транскрыпцыі, якую распрацавала Т. А. Пладунова.

Такім чынам, для эфектыўнай работы з научэнцамі пры засваенні песеннага матэрыялу выкарыстоўваюцца наступныя спецыяльныя метады:

1. метад тэхнічна апасродкаванага назірання (праслухоўванне аўтэнтычных песенных узораў з дапамогай тэхнічных сродкаў);
2. аналітычны (этнафанічны аналіз);
3. імітацыйна-імправізацыйны (дакладная інтэрпрэтацыя гучання этнафанічнага ўзору);
4. фанетычна-канцэнтрычны (паслядоўная інтэнсіўнасць тэсітуры выканання і тэмбравай палітры).

На сучасным этапе развіцця грамадства вывучаць песенныя традыцыі беларусаў немагчыма без укаранення інфармацыйна-камунікацыйных тэхналогій і лічбавых адукацыйных рэсурсаў. З мэтай азнаямлення навучэнцаў з абрадамі і манерай выканання спеваў розных рэгіёнаў да раздзела “Манера выканання розных этнаграфічных рэгіёнаў” праграммы гуртка “Млынок” *(Дадатак 1)* распрацаваны відэаагляды “Як гучыць Любаншчына” (абрад “Провады русалкі”) *(Дадатак 2)* і “Беларускі карнавал: Каляды” *(Дадатак 3).* Выкарыстанне відэаглядаў спрыяе развіццю цікавасці навучэнцаў да фальклорных экспедыцый.

Выхаваўчы накірунак дзейнасці фальклорнага ансамбля «Млынок» рэалізуецца праз удзел ў мерапрыемствах, народных святах, абрадах, гульнях. На канікулах з навучэнцамі дадаткова развучваюцца народныя гульні (напрыклад, “Явар”, “Казел”, “Журавель”, “Цяцерка” і інш.) і побытавыя танцы (“Ойра”, “Картузэ”, “Базар”, “Какетка”), якія ўдзельнікі гуртка выкарыстоўваюць на мерапрыемствах для навучання іншых дзяцей. Падыход “роўны навучае роўнага” дазваляе педагогу набыць актыўных і кампетэнтных памочнікаў.

Сумесна з фальклорным ансамблем “Жбанок” ЦДАДіМ “Маяк” г.Мінска (педагог Цярэня Г. С.) ладзіцца цеснае супрацоўніцтва з рознымі ўстановамі адукацыі: ДУА “Гімназія № 28 імя Уладзіміра Караткевіча г.Мінска”, ДУА ”Рэспубліканская гімназія-каледж пры Беларускай дзяржаўнай акадэміі музыкі”, дзяржаўная сацыяльна-педагагічная ўстанова адукацыі “Дзіцячы гарадок Ленінскага раёна г.Мінска”, ДУА “Мінскі дзяржаўны палац дзяцей і моладзі” і інш.

Шматлікія творчыя выступленні фальклорнага ансамбля “Млынок” на розных пляцоўках суправаджаюцца развучваннем і выкананнем традыцыйных

каляндарных абрадавых песень і гульняў. Напрыклад, пры правядзенні мерапрыемства “А ў нас сёння масленіца” выкарыстоўваліся гульні “Цяцерка”, бытавыя танцы “Ойра” і “Лявоніха”, масленічныя песні “А ў нас сёння масленка, масленка”, “Сядзелі дзеўкі на дошцы” і “Дзеці зіма із пад печы”.

Акрамя таго, калектывам праводзіцца актыўная дзейнасць па паглыбленні этнакультурных кампетэнцый настаўнікаў музыкі і спеваў г.Мінска. Так, навучэнцы фальклорных ансамбляў “Млынок” і “Жбанок” прынялі ўдзел у сумесным мерапрыемстве, падрыхтаваным ДУА “Гімназія №28 імя Уладзіміра Караткевіча г.Мінска” і ДУА “Мінскі гарадскі інстытут развіцця адукацыі” для настаўнікаў музыкі г.Мінска па пытанні актуальных праблем захавання і развіцця фальклору на ўроках музыкі і факультатыўных занятках. Калектывы прадэманстравалі фрагмент абраду “Провады русалкі” і аўтэнтычную манеру выканання абрадавых песень Любанскага раёна *(Дадатак 4).* У ДУА ”Рэспубліканская гімназія-каледж пры Беларускай дзяржаўнай акадэміі музыкі” салісты фальклорнага ансамбля “Млынок” прадэманстравалі манеру аўтэнтычнага спеву на прыкладзе песень “Ой дайтэ мне раду”, “Бегла Калядка”, “Шчодрык”, паказалі беларускія танцы і гульні.

У завяршэнні можна сказаць, што адраджэнне фальклору, народных звычаяў, песень, абрадаў і святаў – актуальная праблема сучаснасці. Пераймание і распаўсюджванне каляндарна-абрадавых песенных традыцый беларусаў спрыяе рознабаковаму развіццю і выхаванню дзяцей розных узростаў, фарміраванню патрыётаў і грамадзян сваёй Айчыны. Таму вельмі важна перадаваць традыцыйныя асновы свойго народа, захоўваць і развіваць нацыянальную культуру.

Спіс літаратуры

1. Барташэвіч, Г. А. Этнакультурныя традыцыі ў сучаснай сістэме выхавання / Г. А. Барташэвіч, У. Д. Каліноўскі // Кіраванне ў адукацыі. – 2012. – № 10. – С. 10-14.

2. Беларускі народны каляндар / аўтар-уклад. А. Лозка. – Мінск : Полымя, 1993. – 205 с.

3. Кухаронак, Т. І. Роля традыцыйнай культуры беларусаў у сучасным выхаваўчым працэсе / Т. І. Кухаронак // Народная спадчына Бацькаўшчыны: вывучэнне спадчыны і выхаванне дзяцей сродкамі аўтэнтычнага народнага мастацтва: Матэрыялы фальклорных чытанняў / Т. І. Кухаронак. – Мінск : Чатыры чвэрці, 2002. – С. 54-59.

4. Можейко, З. Я. Экология традиционной народно-музыкальной культуры: нематериальная культура Беларуси в свете социально-экологических проблем. – Минск : Беларус. навука, 2011. – 147 с.

5. Пладунова, Т. А. Фальклор як экасістэма культуры (Да пытання этнакультурнага выхавання дзяцей і моладзі) / Т. А. Пладунова // Традыцыйная культура і дзеці: праблемы захавання і пераемнасці: зборнік матэрыялаў навукова-практычнай канферэнцыі / Т. А. Пладунова. – Мазыр : МазДПі імя Н.К. Крупскай, 2001. – С. 3-6.

6. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў : у 6 т. / ідэя і агульнае рэдагаванне Т. Б. Варфаламеева. – Мінск : Белар. навука : Выш. шк., 2001-2013.

Дадатак 1

Спасылка і QR код на пагpаму гуртка «МЛЫНОК» (мастацкі профіль, базавы ўзровень вывучэння адукацыйнай галіны “Музычнае мастацтва”, накірунак “Фальклорны ансамбль”)

https://umk.mayak.minskedu.gov.by/files/01581/obj/145/71533/doc/Млынок.%20Мардань%20Д.А..pdf

Дадатак 2

Спасылка на відэаагляд “Як гучыць Любаншчына” і метадычныя рэкамендацыі да відэаагляду “Як гучыць Любаншчына”

https://disk.yandex.ru/d/ZY3DAdrEwrD1Fg

https://umk.mayak.minskedu.gov.by/files/01581/obj/140/73583/doc/ЦДОДиМ%20Маяк%20Мордань%20Д.А.%20Виртуальная%20экскурсия.pdf

Дадатак 3

Спасылка на відэаагляд “Беларускі карнавал: Каляды” і метадычныя рэкамендацыі да відэаагляду “Беларускі карнавал: Каляды”

https://drive.google.com/file/d/16whYZ-ihiMn7uJzXdzS4mo_KtW0P_oay/view?usp=sharing

https://umk.mayak.minskedu.gov.by/files/01581/obj/140/76093/doc/%D0%9C%D0%BE%D1%80%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D1%8C%20%D0%94.%20%D0%90.%20%D0%9A%D0%B0%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D1%8B.pdf

Дадатак 4

Спасылка на Мінскі гарадскі метадычны партал ДУА “Мінскі гарадскі інстытут развіцця адукацыі”

http://mp.minsk.edu.by/main.aspx?guid=55423